

EN TEGELMUR OCH KULLERSTENSBELÄGGNING FRÅN 1800-TALET'S FÖRSTA HÄLFT.

KORNHAMNSTORG OCH GULLFJÄRDSPLAN

Schaktningsövervakning i samband med säkring av befintligt vattenledningsrör inom fornlämning RAÄ 103:1, Stockholms kommun.

PETER SILLÉN

Rapporter från Arkeologikonsult 2018:3124 & 3172

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: En tegelmur påträffades intill vattenledningsröret i schakt 1 på Mälartorget.
Foto från S.

ALLMÄNT KARTMATERIAL: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003

© Arkeologikonsult 2018

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

EN TEGELMUR OCH KULLERSTENSBELÄGGNING FRÅN 1800-TALET'S FÖRSTA HÄLFT.

KORNHAMNSTORG OCH GULLFJÄRDSPLAN

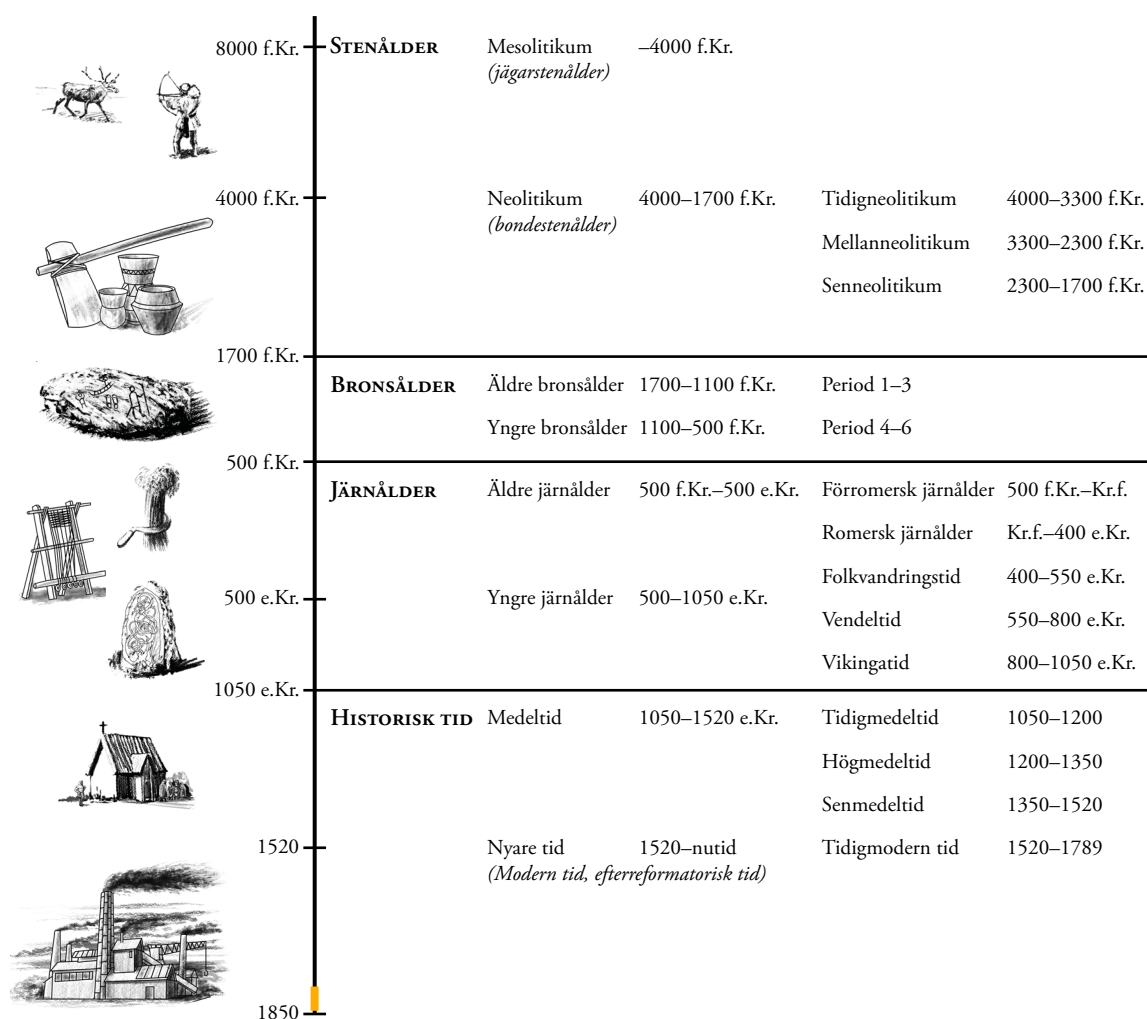
Schaktningsövervakning i samband med säkring av befintligt vattenledningsrör inom fornlämning RAÄ 103:1, Stockholms kommun.

PETER SILLÉN

Rapporter från Arkeologikonsult 2018:3124 & 3172

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

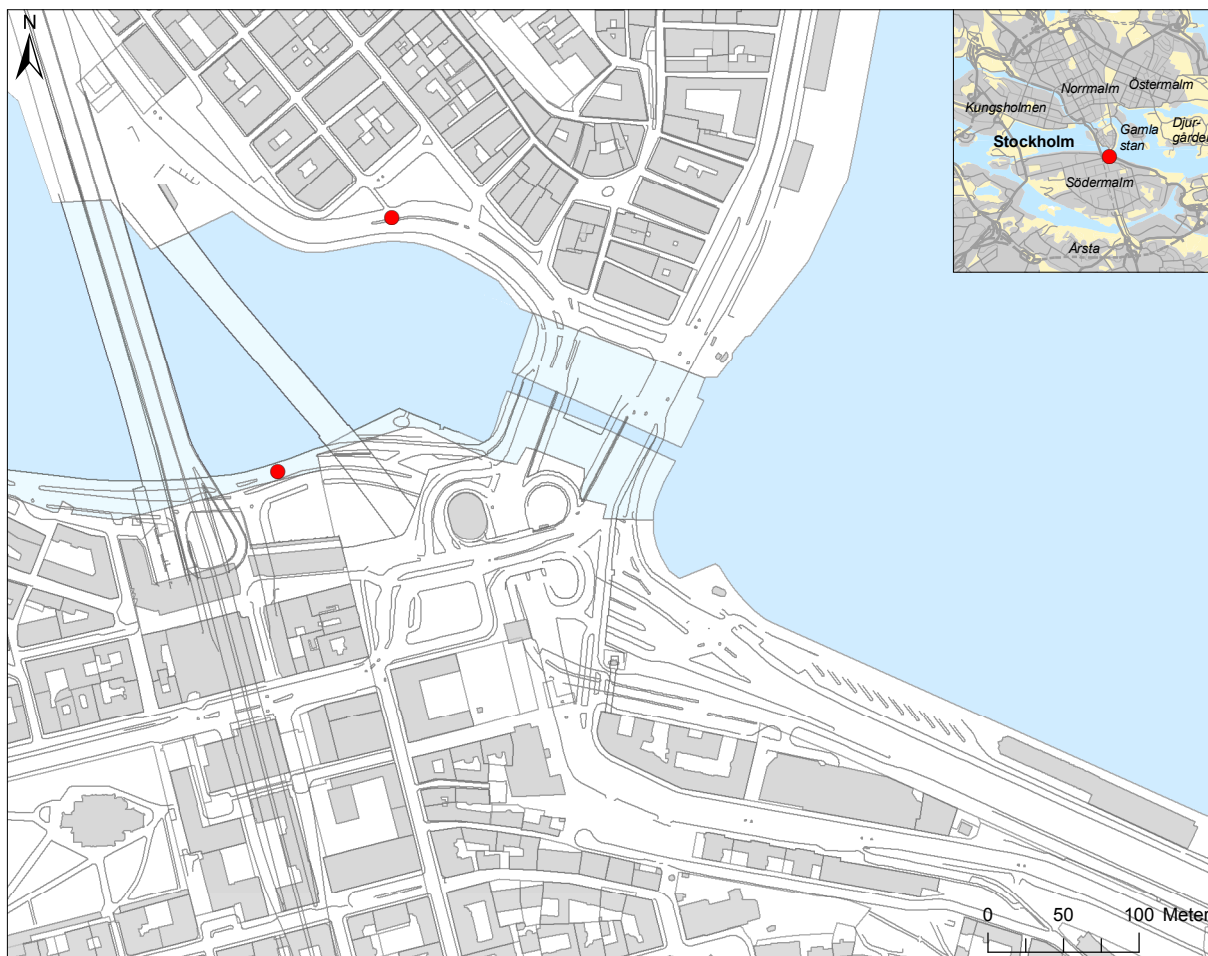
eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, t.ex. fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

BAKGRUND.....	7
GENOMFÖRANDE OCH RESULTAT.....	7
FYND.....	10
SLUTSATS.....	10
REFERENSER.....	11
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	12
Bilaga 1. Schakttabell.....	13
Bilaga 2. Anläggningstabell.....	13

Figur 1. Platserna för schaktningsövervakningen vid Kornhamnstorg och Gullfjärdsplan markerade på en underlagskarta från Stockholms kommun. Skala 1:5 000.

BAKGRUND

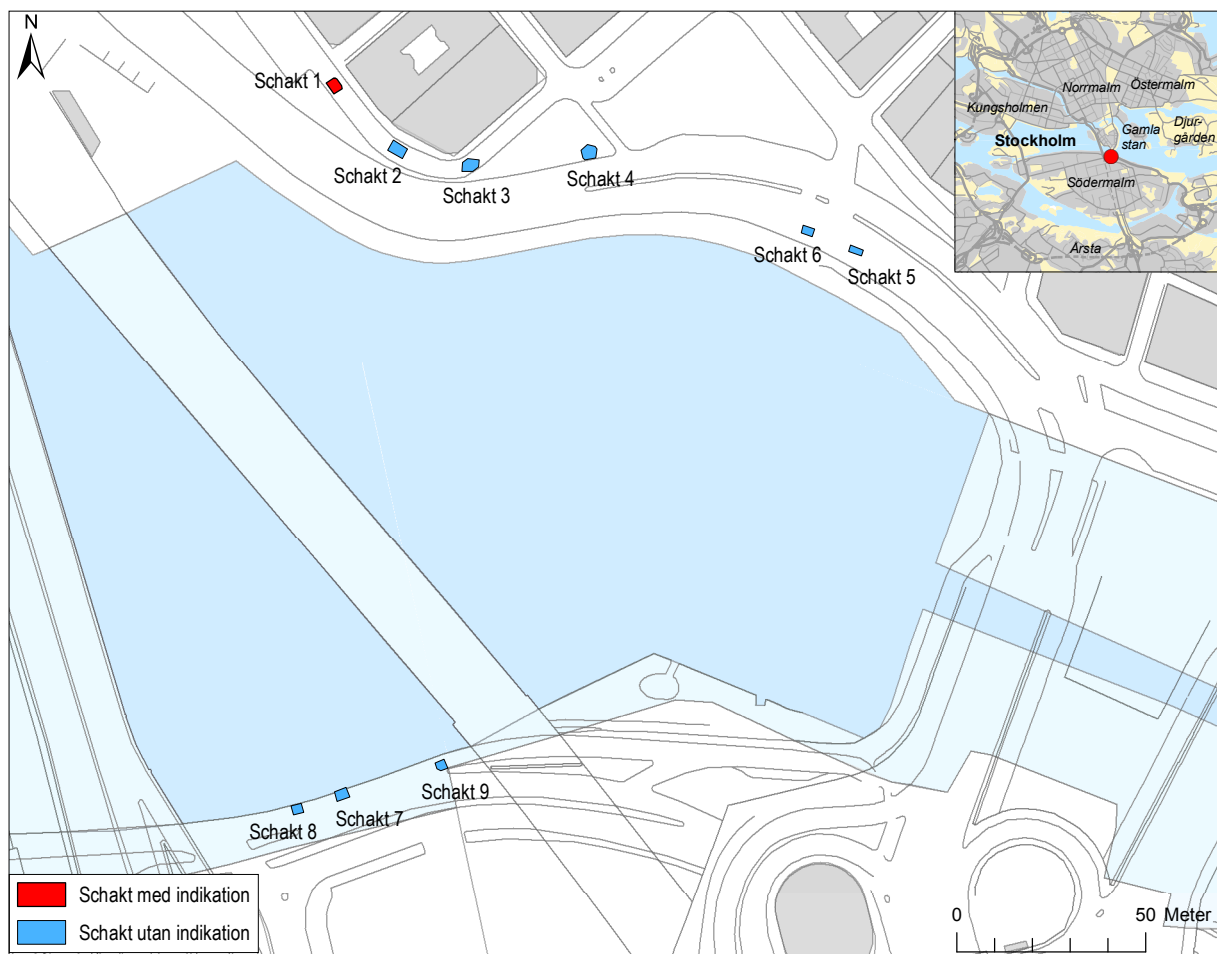
Arkeologikonsult har på uppdrag av Länsstyrelsen i Stockholms län genomfört en schaktningsövervakning vid Mälartorget, Kornhamnstorg och Munkbroleden i Gamla stan samt på Gullfjärdsplan på Södermalm i Stockholms kommun (figur 1). Arbetet utfördes av Stockholm Vatten med anledning av säk-

ring av vattenledning och berörde fornlämning RAÄ Stockholm 103:1, Stockholms stadslager. Syftet med schaktningsövervakningen är att på ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera de fornlämningar som framkommer vid schaktningen.

GENOMFÖRANDE OCH RESULTAT

Sammanlagt grävdes nio schakt för att ta fram vattenledningsrör i gamla rörschakt. Schakt 1-6 grävdes från östra delen av Mälartorget till Munkbroleden vid Kornhamnstorg i Gamla stan och schakt 7-9 grävdes vid Gullfjärdsplan tvärs över Mälarens vatten i vägbanan vid Södermälärstrand på Södermalm (figur 2).

Vid öppnandet av det gamla rörschaktet i schakt 1 påträffades en tegelmur, en kullerstensbeläggning och ett kulturlager. I samma schakt kom det fram flera utfyllnadslager i en av schaktväggarna. Med undantag för att det kom fram en del tegelfragment i en av schaktväggarna till schakt 4, så var övriga schakt utan indikation.

Figur 2. Schakten utsatta på en underlagskartan från Stockholms kommun som bakgrund. Skala 1:2 000.

Tegelmuren (101) löpte parallellt med den sydvästra husväggen till kvarteret Charon vid Mälartorget (figur 3). Innanför och i nivå med murens översta skift kom det fram en kullerstensbeläggning (102) med rundade stenar i två stenrader (figur 4). Kullerstenarna låg i ett kulturpåverkat lager (103) som även låg upp mot tegelmuren. Kulturlagret undersöktes endast i ytan när kullerstenarna grävdes fram. Murens övre del och kullerstenen låg på en nivå omkring 0,6 m ö.h. Muren var åtminstone 1,15 meter hög, men på grund av att schaktet endast grävdes ner till vattenledningsrörets nivå, blev det aldrig klarlagt om hela murens höjd kom fram i schaktet. Muren fortsatte ner under grundvattennivån och vattenståndet i Mälaren som vid tidpunkten för schaktningsövervakningen låg cirka 0,2 m ö.h. När schaktet var färdigrävt trängde grundvattnet in och schaktet fylldes upp ett bra stycke mot muren.

Tegelmuren var byggd i kryssförbandsteknik, det vill säga att tegelstenarna läggs omväxlande med

koppytan respektive löpytan utåt. Koppytan är tegelstens kortsida och löpytan är stenens långsida. Undantaget var de båda översta skiften som båda var lagda med koppskift. Löpskiftet är förskjutet en halvsten med en så kallad krysshälva. På så vis ser det ut som att fogarna korsar varandra i ett kryss (Lindgren & Moeschlin 1985).

I den sydvästra schaktväggen i schakt 1 framträdde en lagerföljd med fem olika utfyllnadslager (figur 5). I schaktväggen fanns ett tjockt, svart lager som innehöll en hel del träkol på samma nivå som den översta delen av tegelmuren. I övrigt förekom en hel del tegelfragment både i det ovanliggande och det underliggande lagret till kollagret.

Samtliga arkeologiska lämningar lämnades intakta efter avslutad undersökning.

Figur 3. Tegelmuren i schakt 1. Foto från SV.

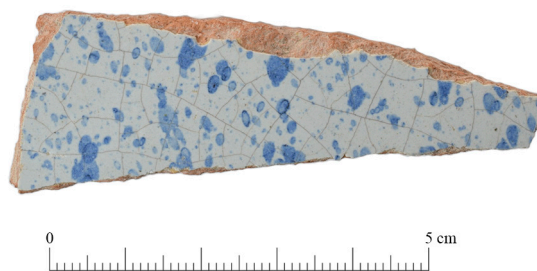
Figur 4. Intill tegelmuren påträffades en del av en kullerstensbeläggning som utgjordes av två rader med rundade stenar. Foto från NV.

Figur 5. Lagerföljden i den SV schaktväggen i schakt 1: 1. Fyllnadsmaterial till väg. 2. Utfyllnadslager med mycket kalkbruk och tegelkross. 3. Svart kollager. 4. Sandigt utfyllnadslager med ett flertal rundade stenar, cirka 0,1–0,15 meter stora. 5. Vattenavsatt, sandigt och grusigt utfyllnadslager med mycket tegelkross. Foto från NO.

FYND

I det översta skiktet av kulturlager 103 påträffades fyra olika fynd av keramik. Fynden bestod av fragment från tre olika kärl och ett kakel (figur 7). All keramik var av 1700-talskaraktär (muntl, Michel Carlsson, Arkeologikonsult). Utöver keramiken framkom även ett ostronskal i samma lager.

Figur 6. Ett fynd av kakel med stänkdekor från 1700-talet som påträffades i lager 103. Skala 1:1 000.

SLUTSATS

Från mitten av 1700-talet till mitten av 1800-talet omnämns hamnen vid Mälaren mellan Munkbron och Kornhamnstorg som Inrikeshamnen och den del av hamnen som låg vid Mälartorget kallades Örebrohamnen. Förutom hamn för varutransporter med båt på Mälaren användes bryggorna även som tvättbryggor. I hamnen låg även tackjärnsvägen under andra hälften av 1700-talet.

Ett kvarter i den sydöstra delen av Örebrohamnen finns markerat på historiska kartor från 1836 respektive 1838 (figur 7). Tegelmuren i schakt 1 har sannolikt varit en källarvägg till ett hus i detta kvarter

och kullerstensbeläggningen i anslutning till tegelväggen har sannolikt varit en del av Munkbrogatans förlängning i sydost innan den delen av Inrikeshamnen blev en öppen plats och sedermera döptes om till Mälartorget. Kvarteret låg utmed västra sidan av Munkbrogatan och sydost om kvarteret Asia. Något namn på kvarteret har inte gått att identifiera. På 1819 och 1848 - års kartor saknas kvarteret vilket talar för att byggnaderna i kvarteret anläggs i början av 1820-talet och rivs under 1840-talet.

Figur 7. Schakt 1 med tegelmur (101) utmärkta på 1836 års karta över Gamla stan med en underlagskarta från Stockholms kommun i bakgrunden. Skala 1:1 000.

REFERENSER

Litteratur

CARLSSON, M. 2006. *Kulturlager och kullerstensbegrävningsplatser från första hälften av 1700-talet på Mälartorget*. Stockholms stad, Gamla stan, RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 2005, SR 1421. Stockholms stadsmuseum, Kulturmiljöavdelningen. Arkeologisk rapport 2006:15.

LINDGREN, J. & MOESCHLIN, J. 1985. *Tegel: tillverkning, konstruktion, gestaltning*. Svensk byggtjänst. Stockholm.

Historiska kartor

Clark, W.B. & Davies, B.R. 1836. SE/SSA/Stockholmskartor/1836 års karta av W.B. Clark och B.R. Davies.

Otryckta källor

Riksarkivet. Förteckning över Stockholms tackjärnsvågs arkiv, SE/SSA/0565A.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Uppdragsgivare:	Stockholm Vatten och Avfall
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2017-09-25, 2018-03-08
Länsstyrelsens dnr:	43111-38843-2017, 431-7385-2018
Uppdragsnr i Fornreg:	201800277, 201800282
Arkeologikonsults projektnr:	3124, 3172
Utförandetid fältarbete:	23–27 oktober 2017 31 oktober–2 november 2017 4 december 2017 16 januari och 12 mars 2018
Län:	Stockholm
Socken och kommun:	Stockholm
RAÄ-nr, FMIS:	Stockholm 103:1
Lämnings-nr, KMR:	L2015:7789
Projektledare:	Peter Sillén
Layout:	Mikael Bertheau
Koordinatsystem:	SWEREF99 18 00
Höjdsystem:	RH 2000
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs

Fornminnesregistret (FMIS) stängs ner 1 januari 2019 och ersätts av Kulturmiljöregistret (KMR). I denna rapport hänvisas till RAÄ-nummer i FMIS i kartor och text.

BILAGA 1. SCHAKTTABELL

Objekt	Nr	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Observationer
Schakt med indikation	1	3,50	3,00	1,80	I sydvästra schaktväggen fanns flera olika utfyllnadslager under asfalten. I tur och ordning kom gatstenar, ett gruslager med sand och tegelkross ca 0,3-0,4 m tjockt, ett kalkbrukslager ca 0,1-0,15 m tjockt, en sot-/kollins omkring 0,15 m tjockt, enstaka rundade stenar i ett ljusbrunt lager direkt under kollagret och i botten ett grått, sandigt gruslager med en del tegel i den sydligaste delen. Den nordöstra schaktväggen fanns ett utfyllnadslager mellan gatstenarna och kullerstenarna. Lagret som var ca 0,4 m tjockt, innehöll omväxlande grus, sand, tegelkross och kalkbruk. Mer av tegelkross och kalkbruk i den nedre regionen.
Schakt utan indikation	2	4,30	3,00	1,80	Rörschaktet var fyllt med makadam. I schaktväggarna fanns ren sand utan några indikationer på vare sig kulturlager eller konstruktioner.
Schakt utan indikation	3	4,30	3,30	2,00	Under asfalten fanns endast makadam, grus och sand från den tidigare utfyllnaden i rörschaktet.
Schakt utan indikation	4	4,30	3,70	2,00	Under en elkabel i schaktväggens N nedre del framträdde en hel del tegel och kalkbruk. I övrigt framkom endast makadam, grus och sand i schaktet.
Schakt utan indikation	5	3,50	1,70	1,80	Vattenledningen låg placerad i en betongkammare. Inga fyllnadsmassor synliga i schaktet.
Schakt utan indikation	6	3,30	2,10	1,80	Endast sena fyllnadsmassor i schaktväggarna bestående av makadam och sand.
Schakt utan indikation	7	3,60	2,60	1,50	Endast utfyllt med makadam och sand.
Schakt utan indikation	8	2,80	2,40	1,50	Endast utfyllt med makadam och sand.
Schakt utan indikation	9	2,70	2,40	1,50	Endast utfyllt med makadam och sand.

BILAGA 2. ANLÄGGNINGSTABELL

Objekt	Nr	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Observationer
Konstruktion	101	3,50	0,29	1,15	Tegelmur i kryssförband. Tegelstenarna lagda omväxlande med kopytan respektive löpytan utåt, utom de två översta skiftena som båda var lagda med kopytan utåt. Löpskiftet är förskjutet en halvsten med en så kallad krysshälva. Detta gör att det ser ut som att fogarna korsar varandra i ett kryss.
Konstruktion	102	2,00	0,17	-	Kullerstensbeläggning. Stenarna var lagda i lager 103. Endast två rader med sten var synliga i schaktet.
Lager	103	2,80	0,43	-	Konstruktionslager. Endast undersökt i ytan. Enstaka tegelfragment, rödgods, stengods och kakel från sent 1700-tal som äldst. Lager under kullerstensbeläggningen och upp mot tegelmuren.

Rapporter från Arkeologikonsult 2018:3124 & 3172